

УДК 546.736.681

НОВІ ІНТЕРМЕТАЛІЧНІ СПОЛУКИ З ВИСОКИМ ВМІСТОМ ГАЛІЮ В СИСТЕМАХ U–M–Ga

А. Зелінський¹, А. Федорчук¹, О. Зелінська¹, А. Ноель²

¹Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Кирила і Мефодія, 6, 79005 Львів, Україна

²Лабораторія хімії твердого тіла і молекулярної неорганіки університету Ренн-1,
бульв. Ген. Леклерка, 35042 Ренн, Франція

Фазові діаграми систем уран–перехідний метал–галій характеризуються утворенням серій ізоструктурних сполук з високим вмістом галію, серед яких досліджено раніше $UMGa_5$, U_2MGa_8 , та виявлено вперше U_4MGa_{12} . Структурні дослідження, проведені методом порошкової дифракції, засвідчили, що представники нової серії належать до структурного типу Y_4PdGa_{12} (просторова група $Im\bar{3}m$, символ Пірсона $cI34$). Кристалічна структура сполук є спорідненою зі структурою бінарної фази UGa_3 , яка належить до кубічного типу $AuCu_3$, та тернарних сполук U_2MGa_8 і $UMGa_5$, що також містять фрагменти цієї бінарної структури.

Ключові слова: галіди, кристалічна структура, уран.

Серед інтерметалідів урану та перехідних металів, збагачених галієм, сьогодні найліпше вивченими є сполуки кладу $UMGa_5$ ($M = Fe, Co, Ni, Ru, Rh, Pd, Os, Ir, Pt$), які утворюються при вмісті галію приблизно 71 ат. % та кристалізуються в тетрагональній структурі типу $HoCoGa_5$ (просторова група $P4/mmm$, символ Пірсона $tP7$) [1]. Наступну серію сполук з вищим вмістом галію (близько 73 ат. %) утворюють інтерме-галіди складу U_2MGa_8 ($M = Fe, Co, Ni, Ru, Rh, Pd, Os, Ir, Pt$) з тетрагональною структурою типу Ho_2CoGa_8 (просторова група $P4/mmm$, символ Пірсона $tP11$), перші представники яких виявлено під час дослідження систем U–{Fe, Co, Ni}–Ga [2]. Про-довжуючи вивчення цих систем в області з високою концентрацією галію, визначено існування ще однієї серії тернарних сполук U_4MGa_{12} , результати структурного дослідження яких наведено у цій праці.

Зразки для дослідження масою 1 г виготовляли сплавлянням шихти, яка складалась з наважок чистих металів (вміст основного компонента не нижчий 99,9 мас. %) в електродуговій печі в атмосфері очищеного аргону під тиском $1,1 \cdot 10^5$ Па. Термічна обробка полягала у гомогенізуючому відпалюванні сплавів, попередньо загорнутих у молібденову фольгу і поміщених у вакуумовані кварцові ампули, в муфельній печі протягом 720 год при 870 К. Зразки гартували у холодній воді без розбивання ампул.

Кристалічну структуру сполук вивчали методом рентгенівського порошкового аналізу на прикладі U_4FeGa_{12} . Дифрактограму зразка одержали на дифрактометрі INEL CPS 120 з використанням монохроматичного $CuK_{\alpha 1}$ -випромінювання в інтервалі $5-120^\circ \theta/2\theta$. Усі структурні обчислення виконали, використовуючи пакет програм CSD [3]. Автоматичне індексування спостережених рефлексів привело до таких значень параметрів у припущенні кубічної комірки: $a = 0,85532(2)$ нм, $V = 0,62573(5)$ нм³. За вихідну модель для подальших обчислень взято структурний тип Y_4FeGa_{12} [4]. Повнопрофільне уточнення координат атомів та ізотропних теплових параметрів спричинило фактори розбіжності $R_I = 0,060$ та $R_p = 0,143$ для всіх рефлексів, можливих у вимірюваних межах (рис. 1).

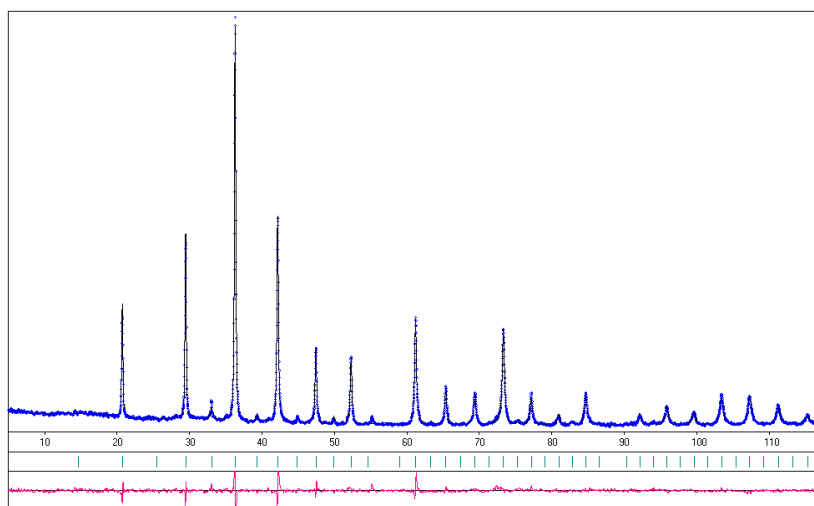

Рис. 1. Дифрактограма сполуки U_4FeGa_{12} (експериментальні значення – точки, розрахований профіль – суцільна лінія) та різницєва між експериментальним і теоретичним профілями. Вертикальні лінії вказують на розташування рефлексів для структури U_4FeGa_{12}

Уточнення коефіцієнтів заповнення позицій (КЗП) засвідчило, що у досліджуваній структурі атоми U і GaI повністю займають відведені їм положення $8c$ та $12e$, відповідно. Атоми Fe займають положення $2a$ лише на 75 %, підтвердженням чому є поліпшення значення теплового параметра зі зменшенням заповнення. Методом локального рентгеноспектрального аналізу визначено, що склад цієї фази є $U_{4,24}Fe_{0,75}Ga_{11,76}$. Тому в положення $12d$ поставлено статистичну суміш U з Ga. Найліпші результати обчислень ми отримали при співвідношенні 96 % Ga2 + 4 % U. Значення координат атомів та їхніх теплових параметрів в ізотропному наближенні (у припущенні статистичної суміші атомів U та Ga в положенні $12d$) подано в табл. 1, координаційні числа атомів та міжатомні віддалі в структурі сполуки – в табл. 2.

Ізоструктурні сполуки до U_4FeGa_{12} знайдено також у системах з кобальтом і нікелем. Параметри елементарної комірки цих сполук визначено внаслідок індексування порошкових рентгенограм зразків і становлять: $a = 0,8546(2)$ нм для U_4CoGa_{12} та $a = 0,8538(4)$ нм для U_4NiGa_{12} .

Таблиця 1

Координати, теплові параметри та заповнення атомів у структурі сполуки U_4FeGa_{12}

Атом	ПСТ	x/a	y/b	z/c	$B_{\text{изо}} \cdot 10^2, \text{нм}^2$	КЗП
U	8c	1/4	1/4	1/4	0,42(1)	1,0
Fe	2a	0	0	0	1,00(2)	0,75
Ga1	12e	0,2877(7)	0	0	1,0(2)	1,0
Ga2*	12d	1/4	0	1/2	1,2(2)	1,0

* Ga2 = 0,96(1) Ga + 0,04(1) U.

Таблиця 2

Міжатомні віддалі δ та координаційні числа (КЧ) атомів у структурі сполуки U_4FeGa_{12}

Атом	$\delta, \text{нм}$	КЧ	Атом	$\delta, \text{нм}$	КЧ
U –	6 Ga2	14	Ga1 –	1 Fe	13
	6 Ga1			4 Ga2	
	2 Fe			4 U	
Fe –	6 Ga1	14	Ga2 –	4 Ga1	12
	8 U			4 U	
				4 Ga2	

Кристалічну структуру тернарних сполук U_4MGa_{12} можна розглядати як похідну від бінарної сполуки UGa_3 (структурний тип $AuCu_3$), у структурі якої частина октаедрних пустот, утворених атомами Галію, заповнюється атомами перехідного металу (див. рис. 2). Унаслідок такого включення атоми Галію у вершинах октаедрів, що оточують атоми M , віддаляються від своїх початкових положень (для прикладу, $\delta_{Ga-Ga} = 0,3004 \text{ нм}$ в UGa_3 , $\delta_{Ga1-Ga1} = 0,3480 \text{ нм}$ у U_4FeGa_{12}), в той час як решта атомів залишаються у вершинах пустот на віддалі $\delta_{Ga2-Ga2} = 0,30411 \text{ нм}$ один від одного. Об'єм заповнених октаедрів, який приблизно дорівнює $0,020 \text{ нм}^3$, помітно відрізняється від об'єму порожніх, який становить близько $0,013 \text{ нм}^3$. Такі процеси включення і деформації, що відбулися при переході від дво- до трикомпонентної системи, призвели до подвоєння параметру елементарної комірки в U_4MGa_{12} порівняно з UGa_3 ($a = 0,4248 \text{ нм}$) та зміни просторової групи з $Pm\bar{3}m$ на $Im\bar{3}m$.

Досліджені сполуки U_4MGa_{12} також споріднені з двома іншими типами, збагачених галієм інтерметалідів урану та перехідних металів $UMGa_5$ [1] й U_2MGa_8 [2]. Кристалічну структуру цих сполук можна подати як укладання шарів кубооктаедрів навколо атомів урану, характерних для структури типу $AuCu_3$, вздовж осі z . Простір між шарами кубооктаедрів, утворений внаслідок розщеплення позицій, зайнятих атомами Ga, які лежать в площинах, перпендикулярних до напрямку 001 , заповнюють атоми M -компонента (див. рис. 3).

Кристаліграфічні характеристики досліджених сполук та споріднених, відомих з літератури у системах $U-M-Ga$, наведено в табл. 3. Як видно з табл. 3, мінімальне значення об'єму елементарної комірки простежується в межах періоду для всіх сполук з перехідними металами Co, Rh та Ir. Збереження цієї закономірності для досліджених сполук свідчить про можливість існування статистичної суміші U + Ga та часткове заповнення позиції перехідним металом і в сполуках з Co та Ni.

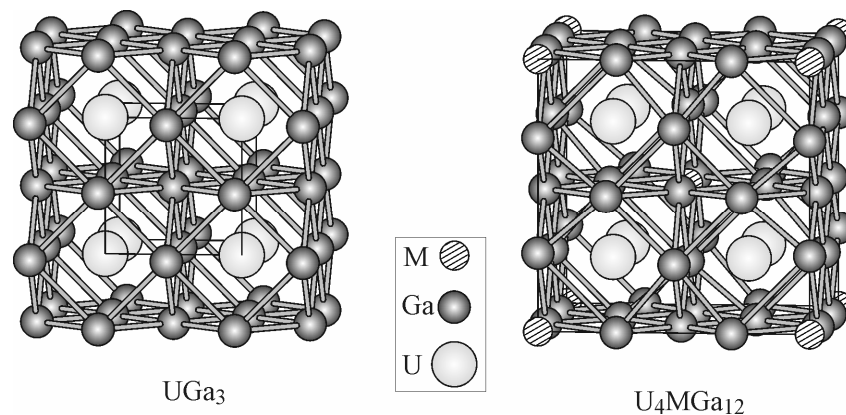

Рис. 2. Структура сполук U₄MGa₁₂ (структурний тип Y₄RuGa₁₂) як результат включення атомів M-компонента в структуру сполуки UGa₃ (структурний тип AuCu₃)

Таблиця 3

Кристалографічні характеристики тернарних сполук з високим вмістом галію в системах U–M–Ga

Сполука	Структурний тип	Просторова група	Параметри елементарної комірки			Література
			<i>a</i> , нм	<i>c</i> , нм	<i>V</i> , нм ³	
UFeGa ₅	HoCoGa ₅	<i>P4/mmm</i>	0,4261	0,6734	0,1222	1
UCoGa ₅	HoCoGa ₅	<i>P4/mmm</i>	0,42357	0,67278	0,1207	1
UNiGa ₅	HoCoGa ₅	<i>P4/mmm</i>	0,4237	0,6785	0,1218	1
URuGa ₅	HoCoGa ₅	<i>P4/mmm</i>	0,4312	0,6800	0,1264	1
URhGa ₅	HoCoGa ₅	<i>P4/mmm</i>	0,4299	0,6800	0,1257	1
UPdGa ₅	HoCoGa ₅	<i>P4/mmm</i>	0,4321	0,6862	0,1281	1
UOsGa ₅	HoCoGa ₅	<i>P4/mmm</i>	0,4318	0,6813	0,1270	1
UIrGa ₅	HoCoGa ₅	<i>P4/mmm</i>	0,4317	0,6745	0,1257	1
UPtGa ₅	HoCoGa ₅	<i>P4/mmm</i>	0,4299	0,6800	0,1257	1
U ₄ FeGa ₁₂	Y ₄ PdGa ₁₂	<i>Im</i> $\bar{3}m$	0,85532	–	0,6257	ця праця
U ₄ CoGa ₁₂	Y ₄ PdGa ₁₂	<i>Im</i> $\bar{3}m$	0,8546	–	0,6242	ця праця
U ₄ NiGa ₁₂	Y ₄ PdGa ₁₂	<i>Im</i> $\bar{3}m$	0,8538	–	0,6224	ця праця
U ₂ FeGa ₈	Ho ₂ CoGa ₈	<i>P4/mmm</i>	0,42899	1,10549	0,2034	2
U ₂ CoGa ₈	Ho ₂ CoGa ₈	<i>P4/mmm</i>	0,42800	1,10590	0,2026	2
U ₂ NiGa ₈	Ho ₂ CoGa ₈	<i>P4/mmm</i>	0,42580	1,10548	0,2004	2
U ₂ RuGa ₈	Ho ₂ CoGa ₈	<i>P4/mmm</i>	0,42939	1,10590	0,2039	5
U ₂ RhGa ₈	Ho ₂ CoGa ₈	<i>P4/mmm</i>	0,42900	1,10635	0,2036	2
U ₂ PdGa ₈	Ho ₂ CoGa ₈	<i>P4/mmm</i>	0,43150	1,10548	0,2058	2
U ₂ OsGa ₈	Ho ₂ CoGa ₈	<i>P4/mmm</i>	0,43054	1,10963	0,2057	2
U ₂ IrGa ₈	Ho ₂ CoGa ₈	<i>P4/mmm</i>	0,43132	1,10266	0,2051	2
U ₂ PtGa ₈	Ho ₂ CoGa ₈	<i>P4/mmm</i>	0,43330	1,10968	0,2058	2

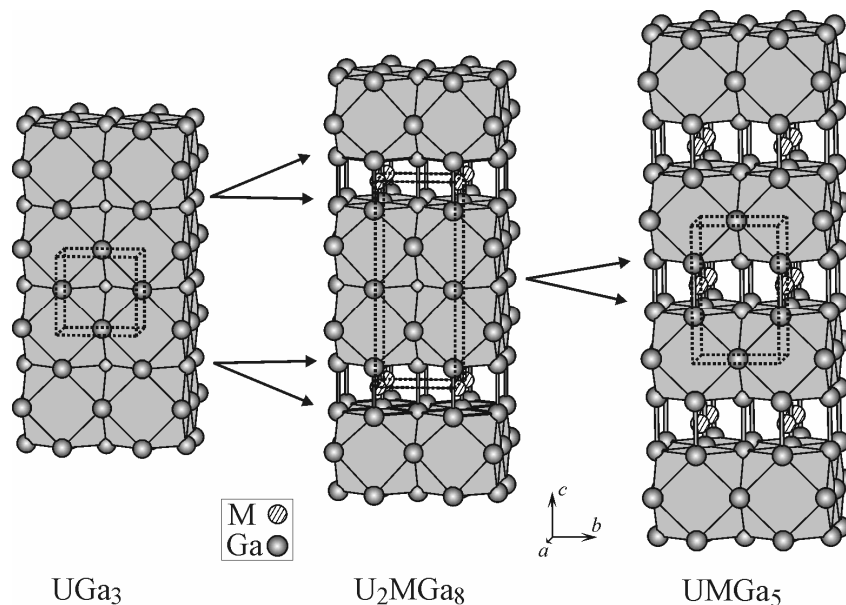

Рис. 3. Структура сполук U_2MGa_8 (структурний тип Ho_2CoGa_8) та $UMGa_5$ (структурний тип $HoCoGa_5$) як результат розщеплення позицій, зайнятих атомами Ga в шарах кубооктаєдрів, перпендикулярних до напрямку $0\ 0\ 1$ в структурі UGa_3 (структурний тип $AuCu_3$) з наступним включенням у міжшаровий простір атомів M -компонента

1. Grin Yu. N., Rogl P., Hiebl K. Structural chemistry and magnetic behaviour of ternary uranium gallides $U(Fe, Co, Ni, Ru, Rh, Pd, Os, Ir, Pt)Ga_5$ // J. Less-Common Met. 1986. Vol. 121. P. 497–505.
2. Зелінський А.В. Взаємодія компонентів в системах $U-\{Fe, Co, Ni\}-Ga$ // Тези доп. XIV Укр. конф. з неорган. хімії. К., 1996. С. 180.
3. Akselrud L.G., Grin Yu.N., Zavalii P.Yu., Pecharsky V.K., Fundamensky V.S. CSD-universal program package for single crystal or powder structure data treatment // Coll. Abstr. 12th Europ. Crystallogr. Meeting. М., 1989. Vol. 3. P. 155.
4. Василечко Л.О., Нога А.С., Гринь Ю.Н., Котерлин М.Д., Ярмолук Я.П. Соединения R_4MGa_{12} ($R = Gd-Lu, Y; M = Ni, Pd$): кристаллическая структура и некоторые свойства // Изв. АН СССР. Металлы. 1988. № 5. С. 216–220.
5. Гринь Ю.Н., Рогль П., Аксельруд Л.Г. и др. Синтез, кристаллическая структура и магнитные свойства соединения U_2RuGa_8 // Изв. АН СССР. Металлы. 1988. № 4. С. 202–203.

**NEW GALLIUM RICH INTERMETALLIC COMPOUNDS
IN THE U–M–Ga SYSTEMS****A. Zelinskiy¹, A. Fedorchuk¹, O. Zelinska¹, H. Noël²**¹ *Ivan Franko National University of Lviv,
Kyryla and Mefodiya Str., 6, 79005 Lviv, Ukraine*² *Laboratoire de Chimie du Solide et Inorganique Moléculaire,
UMR-6511 CNRS-Université de Rennes, 1,
Avenue du Général Leclerc, 35042 Rennes, France*

Phase diagrams of the uranium–transition metal–gallium systems are characterized by the formation of the series of isostructural compounds with high concentration of gallium, among which are previously studied U_2MGa_8 , $UMGa_5$ and newly determined U_4MGa_{12} . Structural investigation carried out by X-ray powder diffraction has shown that the representatives of the new series adopt the cubic Y_4PdGa_{12} -type structure (space group $Im\bar{3}m$, Pearson code $cI34$). Crystal structure of the compounds is related to the structure of the binary phase UGa_3 , which adopt the cubic $AuCu_3$ -type, and to the ternary compounds U_2MGa_8 and $UMGa_5$, that also contain fragments of this binary structure.

Key words: gallides, crystal structure, Uranium.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2006
Прийнята до друку 05.10.2006